

Manushe: 25 let posilování hlasu romských žen²

V roce 2024 byl realizován výzkum genderově podmíněného násilí v romských rodinách, který iniciovaly a pod profesionálním vedením provedly členky skupiny romských žen Manushe. Jde o ojedinělý výzkum, který se opíral především o důvěru místních v členky daného sdružení. Skupina Manushe funguje již přes 25 let a v současné chvíli sdružuje téměř dvě stě romských žen i mužů z celé České republiky. V předkládaném článku jsou představeny aktivity a témata, kterými se po dobu své existence skupina zabývala, i jistý myšlenkový posun, který nakonec vyústil do provedeného výzkumu. V závěru jsou představeny výsledky výzkumu, do něhož se zapojilo celkem 500 romských žen.

Počátky založení skupiny romských žen sahají do chvíle, kdy se v roce 2000 setkaly tři kolegyně – Jelena Silajdžić, ředitelka organizace Slovo 21, Marta Hudečková, významná romská aktivistka, a Lidija Grebo, která se léta zabývala postavením žen ve společnosti. Během debaty narazily na otázku, jak jsou vlastně romské ženy vnímány. Tradiční role dcer, sester, matek či babiček jsou samozřejmě důležité, ale měla by to být jejich jediná životní role? Shodly se, že už nastal ten správný čas zbourat stereotypní obraz romské ženy jako matky mnoha dětí, nevzdělané a závislé na sociálních dávkách.

S vizí „edukace, sebevědomí a emancipace“ (tato tři slova se stala mottem skupiny) založily v roce 2000 pod hlavičkou organizace Slovo 21 skupinu romských žen. Novotvar „Manushe“ coby název skupin vyplynul ze snahy hovořit o ženách jako o rovnocenných členkách společnosti – v romštině je slovo *manuš* ekvivalent pro lidskou bytost.³

Hlavním cílem romské ženské skupiny Manushe bylo a stále je posílit hlas romských žen a nabídnout jim prostor, ve kterém mohou samy určovat, kým jsou a jak chtějí být vnímány. Když Manushe začínaly, tvořilo je jen necelých třicet žen z různých koutů České republiky, které Marta a Lidija osobně znaly. Časem se do skupiny připojily další romské ženy – nezáleželo na věku ani životních zkušenostech, připojovaly se studentky, ženy s rodinami, dokonce i babičky. Na setkáních se přirozeně rozvíjel dialog mezi generacemi, starší ženy sdílely své příběhy a zkušenosti, mladší přinášely energii, nové otázky a jiný pohled na

1 Claudie Laburdová působí jako koordinátorka projektů v neziskové organizaci Slovo 21, sdružení Manushe vede od roku 2017. E-mail: claudie.laburdova@slovo21.cz

2 Jak citovat: Laburdová, C. (2025). Manushe: 24 let posilování hlasu romských žen. *Romano džaniben*, 32(2), 97–103. DOI: <https://doi.org/10.66576/t78qa821>

3 V romštině je množné číslo „manuša“. V běžné mluvě jsme však používali počestělou variantu, tedy „my, manuše“. Pro účely spolupráce se zahraničními partnery jsme pak vypustili háček nad „s“ a nahradili ho přidáním „h“, tedy „Manushe“.

svět. Vznikal prostor, kde se ženy učily, inspirovaly a posilovaly své sebevědomí. A protože si členky o skupině povídaly se svými známými, skupina se postupně rozrůstala.

V roce 2014 obdrželo Slovo 21 za projekt romské ženské skupiny Manushe cenu „Roma Spirit“. Manushe jsou členskou organizací České ženské lobby a Evropské ženské lobby.

Historie a aktivity Manushe

Na počátku svých aktivit, v roce 2001 a 2002, se Manushe věnovaly posílení sebevědomí a seberepektu. Projekty pod názvy „Zbořme zdi“ a „Ženy to umí“ podpořila nadace Open Society Fund, která si od samého začátku uvědomovala důležitost specifických cílů skupiny. Od roku 2003 začaly Manushe realizovat také letní školy, a to nejen pro ženy, ale pro celé rodiny. Smyslem bylo propojit rodiny, sdílet zkušenosti s výchovou, ale i s hodnotami, tradicemi a kulturami. Chuť růst měla ale i samotná ženská skupina.

V roce 2006 Manushe uspořádaly v Praze konferenci „100 žen“. Sešly se na ní vzdělané romské ženy z různých oblastí – od zaměstnankyň státních institucí, učitelek, terénních sociálních pracovníček, pracovníček neziskových organizací až po ženy z domácností či nezaměstnané. Šlo o vůbec první setkání romských žen v takovém rozsahu. Diskutovaly o tématech, která doposud řešili převážně muži: zdraví, vzdělávání, životní podmínky a politická participace Romů. Následovaly i další konference, přičemž tato patřila mezi největší.

Členky Manushe brzy začaly přinášet nápady na konkrétní aktivity. Řešila se prevence ženského zdraví, včasné odhalení rakoviny prsu a apel na pravidelné lékařské prohlídky. Snažily se také uspět na trhu práce, takže se v roce 2009 začaly realizovat počítačové kurzy, kurzy anglického jazyka a rekvalifikační kurzy. Dalším krokem byla politická angažovanost a participace – v letech 2010–2011 proběhl Politický výcvik pro romské ženy, po kterém některé z absolventek skutečně kandidovaly v komunálních volbách. Výcviku se účastnila i Lucie Fuková, která se v roce 2022 stala první vládní zmocněnkyní pro záležitosti romské menšiny v Česku. Mnohé členky byly motivované pracovat na sobě, a to i v pozdějším věku. Olga Fečová, známá osobnost nejen mezi Romy, se ve svých šedesáti letech rozhodla studovat Evangelickou akademii a zároveň se stala hrdou majitelkou řidičského oprávnění. Následovaly ji i další ženy, jako například sociální pracovníce z Chomutova Jarmila Kuchárová nebo členka hudební skupiny Čilagos Vlasta Karvaiová z Náchoda.

Média a osvěta

Členky Manushe se kromě osobního růstu snažily přispět i k novému pohledu na romské ženy. V roce 2011 vznikl dokument režisérky Markéty Nešlehové „Ženy

v poli“, který představil tři mladé ženy a jejich politickou a pracovní angažovanost – Denisu Berouskovou, Lucii Fukovou, tehdy Horváthovou, a Aurélii Balážovou. V roce 2012 Manushe apelovaly na rodiče, aby podporovali vzdělání svých dětí ve standardních školách, a nikoliv ve školách zvláštních. Součástí byla i kampaň a videoklip „Nebuď dilino“, nahraný mladými rapery ze skupiny UGC, který motivoval děti i rodiče ke kvalitnímu vzdělávání. Videoklip je možné ještě dnes zhlédnout na YouTube.⁴ Na toto téma vznikl také školící workshop s divadelními scénkami, do kterých mohli účastníci vstupovat formou techniky divadla utlačovaných.

V roce 2018 Manushe spojily síly s reklamním fotografem Tomášem Vranou a vznikla dvanáctidílná série velkoformátových fotografií s názvem „Neviditelná síla“. Fotografie putovaly do deseti měst České republiky a představovaly pozitivní vlastnosti nebo dovednosti zobrazených žen. Cílem bylo nejen motivovat ženy obecně, ale také ukázat širší veřejnosti, že romské ženy mají podobné hodnoty, zkušenosti i každodenní výzvy jako ženy z většinové společnosti. Fotograf Tomáš Vrana za tuto sérii fotografií obdržel prestižní mezinárodní ocenění International Photography Awards (IPA) v kategorii „Honorable Mention“.

Lokální pobočky a komunitní aktivity

V roce 2013 dlouholeté členky přišly s návrhem založit malé pobočky ve městech, kde žijí. O rok později se tak stalo a skupina Manushe se rozrostla na téměř dvě stě členek po celé ČR. Dlouholeté členky se staly lokálními koordinátorkami, předávaly zkušenosti a dávaly ženám prostor pro osobní sdílení. Na pobočkách ženy organizovaly veřejné akce – oslavy Dne dětí, sbírky ošacení pro potřebné, úklidy veřejných prostor. Později, přibližně v letech 2018–2020, se snažily rozvíjet spolupráci s místními samosprávami, školami a dalšími institucemi, ne vždy však byly úspěšné. Přirozeně se tak dostaly ke komunitnímu organizování a potvrdily, že ženy jsou klíčem k postupným změnám v romských komunitách. Během komunálních voleb vysvětlovaly pravidla voleb a v některých lokalitách dokázaly zvýšit volební účast Romů. Stalo se tak například v Náchodě, kde se celá romská komunita dohodla a šla volit společně v jeden den. Samozřejmě, každý s volebním lístkem vyplněným dle svého vlastního uvážení a preferencí.

V roce 2018 vznikly také Manushe junior pro dívky od 15 do 21 let. Byla to reakce starších členek, aby dívky aktivizovaly a de facto si vychovávaly novou generaci, neboť původní skupina stárne. Dívky se nesetkávají tak pravidelně jako starší ženy, ale centrála Slova 21 připravuje workshopy, letní školy a motivuje je k sebevědomí a aktivnímu občanství.

⁴ https://www.youtube.com/watch?v=g2pHBMm444w&list=RDg2pHBMm444w&start_radio=1

Současnost a projekt „Mluv nahlas“ – prevence domácího a genderově podmíněného násilí

Už před patnácti lety jsme při posilování postavení romských žen ve společnosti narážely na otázky týkající se domácího a genderově podmíněného násilí. Avšak ženy z tématu utíkaly. Násilí bagatelizovaly či dokonce v některých případech obhajovaly – třeba v případech, kdy žena neplní svou takzvanou „rolí“. Skrývaly se za názor, že je to u Romů „normální“ a více nediskutovaly. V průběhu let se okolnosti postupně měnily. Lokální koordinátorky získaly důvěru žen a díky komunitním aktivitám i důvěru místních komunit. Občas některé z žen v bezpečném prostředí, které si postupně vytvořily, začaly samy sdílet staré příběhy (nikdy však vlastní), kde se domácí násilí objevilo. Lokální koordinátorky toto vnímaly jako signál, že už je možné o tématu hovořit otevřeněji, jakkoli jisté obavy z diskuse nad tématem stále přetrvávaly.

Projekt Mluv nahlas, který odstartoval v roce 2023 a trvá doposud, má za cíl otevřít diskuzi o domácím a genderově podmíněném násilí v romských komunitách. Chce změnit pohled na to, že by jakákoliv forma násilí mohla být „normální“, a podpořit myšlenku, že násilí nelze omlouvat a nemá místo v žádné společnosti. V rámci projektu vzniklo pět svépomocných skupin – v Náchodě, Chomutově, Chodově, Písku a Broumově, kde se zapojilo více než padesát žen, které se pravidelně setkávaly. Diskutovaly o různých tématech – partnerských vztazích, výchově dětí či sdílení osobních zkušeností. V rámci workshopů se ženy dozvěděly o jednotlivých formách domácího násilí – co to je, kdy je vhodné o něm mluvit, jaké pocity může oběť prožívat, jak z kruhu násilí vystoupit a na koho se obrátit o pomoc. K dispozici měly terapeutku, která dohlížela na bezpečný průběh setkání i workshopů a poskytovala tzv. „první pomoc“ ženám, které potřebovaly hovořit o svých zkušenostech. Svou pomoc a převzetí potenciálních obětí domácího násilí do péče nabídla organizace Acorus, která pomáhá ženám dostat se z kruhu domácího násilí více než dvě desítky let.

Ženy ve svépomocných skupinách byly překvapivě velmi otevřené. Mnohé z nich, bohužel, domácím násilím prošly, ale zvládly odchod z patologického vztahu samy nebo s podporou blízkých. Sdílení traumat ve skupině jim umožňuje zpracovat nepříjemné zkušenosti a pomoci ostatním (svěpomocné skupiny nadále probíhají). Velice brzy jsme však zjistili, že náhled na domácí a genderově podmíněné násilí je potřeba měnit na více úrovních. Proto jsme pořádali letní školu pro 30 mladých lidí z projektu Manushe junior. I s mladými je potřebné diskutovat o tom, co patologický partnerský vztah přináší, zda lze rozpoznat jeho projevy a jaký mají mladí lidé na domácí násilí názor.

Součástí projektu byla také kampaň Mluv nahlas a výzkum o prevalenci domácího a genderově podmíněného násilí v romských komunitách. Kampaň zahrnuje čtyři podcasty s odborníky a pět krátkých spotů pro sociální síť. Celá

kampaň vychází z nabytých informací z projektu Mluv nahlas, tedy z výsledků výzkumu, reakcí odborníků, kteří obětí domácího násilí pomáhají, ale i z výpovědí samotných obětí. Citace obětí domácího násilí jsme například použili v krátkých videospotech, kde se jejich hlasem staly jiné romské ženy, známé a respektované v romských komunitách.

Výzkum o prevalenci domácího a genderově podmíněného násilí v romských komunitách

Výzkum o prevalenci domácího a genderově podmíněného násilí zahrnoval pět set respondentek z devatenácti měst a byl realizován v roce 2024. Původně panovaly obavy, jak ochotně ženy budou sdílet citlivé informace. Tyto obavy se však ukázaly jako liché – překvapivě mnoho žen se do výzkumu zapojilo a dotazníky se přes tazatelky vracely velmi rychle. Velkou roli v tom hrála rozsáhlá síť Manushe a důvěra, kterou si členky v komunitách vybudovaly. Tento výzkum navíc nebyl prvním, který Manushe realizovaly. V roce 2014 proběhl Výzkum o postavení romských žen ve společnosti, rovněž ve spolupráci s FHS UK a Selmou Muhić Dizdarević, odborníci na sociální politiku a lidská práva menšin.. Parametry výzkumu jsou podrobně rozpracované v online dostupné závěrečné zprávě projektu (Slovo 21, 2025). V předkládaném textu základně shrnuji výzkumné metody a závěry.

Před zahájením výzkumu jsme oslovili členky romské ženské skupiny Manushe, dvacet šest z nich se pak stalo tazatelkami. Byl zpracován manuál pro tazatelky a etický kodex. Tazatelky absolvovaly školení a spolu s odborníky z FHS UK, Selmou Muhić Dizdarević a lokálními koordinátorkami definovaly otázky dotazníkového šetření. Poté, co respondentky vyplnily dotazník v jeho fyzické podobě (výzkum neprobíhal online), tým Slova 21 vytvořil tabulku výsledků, které pak Selma Muhić Dizdarević podrobila analýze.

Dotazník byl rozdělen do několika částí. Nejprve obsahoval otázky na základní informace o respondentkách, jako je rodinný stav, vzdělání nebo velikost místa, kde žijí. Další část se zaměřila přímo na domácí násilí – zjišťovala, co o něm ženy vědí, jestli s ním měly zkušenost, kdo násilí páchal a jak často se vyskytovalo. Třetí část zkoumala, jak ženy vnímají svůj osobní prostor a co považují za domácí násilí. Poslední část se věnovala otázkám ochrany a prevence.

Výzkum se uskutečnil mezi 500 romskými ženami z devatenácti měst po celé České republice – od velkých center jako Praha, Brno nebo Ostrava až po menší města jako Krupka, Stříbro nebo Teplice. I když vzorek není zcela reprezentativní a odráží kontakty, které si tazatelky z ženské skupiny Manushe dokázaly vybudovat, je dostatečně rozmanitý, aby poskytoval relevantní kvalitativní poznatky.

Co vyplynulo z Výzkumu o prevalenci domácího a genderově podmíněného násilí:

Nejvýznamnějším zjištěním výzkumu je, že 95 % respondentek se shodlo na potřebě mluvit v romských komunitách o domácím násilí více. Romské ženy mají poměrně dobré povědomí o různých formách domácího násilí, zejména o fyzickém, psychickém a sexuálním, zatímco sociální a ekonomické formy vnímají méně, což může souviset s nedostatečným porozuměním těmto formám. Pachatelem domácího násilí byl ve většině uváděn muž, nejčastěji manžel nebo partner.

Téměř dvě třetiny žen (66 %) znaly někoho, kdo je obětí domácího násilí, a z toho 28,6 % přiznalo, že se jím samy staly. Téměř polovina žen uvedla, že ony samy nebo někdo, koho znají, čelí násilí opakovaně či neustále, což naznačuje, že se jedná o dlouhodobý a systémový problém.

Při jeho řešení se většina respondentek dle šetření nespolehá na formální podporu institucí, jako je policie či sociální služby. Místo toho se obrací na rodinu, přátele nebo situaci řeší samy.

Otázky dotazníku se týkaly také výchovy dětí a postavení mužů a žen v rodině. Většina respondentek nesouhlasila s dominantním postavením muže v rodině, které je spojené s rozhodováním o rodinném rozpočtu nebo prosazováním svého názoru. Přesto 24 % žen souhlasila s tvrzením, že ženy si za domácí násilí někdy mohou samy.

Podle více než 70 % dotázaných žen by synové neměli být vychováváni jako budoucí hlavy rodin, a více než polovina nesouhlasí s názorem, že by dcery měly být vychovány k poslušnosti.

Budoucnost Manushe

Manushe se budou v příštích letech i nadále věnovat tématu domácího násilí. V rámci této činnosti připravili krátké divadelní představení s názvem (Na)hlas.⁵ Toto představení využívá osobní příběhy žen a techniky Divadla utlačovaných k tomu, aby podnítilo k reflexi a otevřelo dialog o složitých tématech, kterým domácí násilí bezesporu je. Další výzvu představují mladé dospívající romské dívky a kluci, pro které Manushe připravují soubor aktivit s cílem motivovat mladé lidi k větší angažovanosti a aktivní účasti ve společnosti.

⁵ Fotografie z divadelního představení jsou součástí fotopřílohy zařazené do tohoto čísla RDž.

Literatura

Slovo 21. (2025). *Mluv nahlas. Výzkum o domácím násilí v romských komunitách.*
https://cdn.prod.website-files.com/6790e10e47736a04693b825c/6839cd3d95328e43e8718e29_Slovo%2021_V%C3%BDzkum%20o%20dom%C3%A1c%C3%ADm%20n%C3%A1sil%C3%AD%20v%20romsk%C3%BDch%20komunit%C3%A1ch.pdf